

AZ ÜZEMBEHELYEZETT IPARI BERUHÁZÁSOK STATISZTIKAI SZÁMBAVÉTELE

I.

Ötéves tervünk beruházásaival jelentős mértékben nőnek meg nép-gazdaságunk, ezen belül az ipar, különösen a nehézipar állóalapjai. A nép-gazdasági összeberuházások volumenében az ipari beruházások részaránya felemelt ötéves tervünkben mintegy 48%-ot tesz ki.

Felemelt ötéves tervünk az iparban — számos üzembővítés, rekonstrukció mellett — 341 új üzem (267 nehézipari, 29 könnyűipari, 43 élelmiszeripari és 2 építőipari üzem) létesítését és üzembehelyezését írja elő. Ezek közül olyan hatalmas létesítményeket kell megvalósítanunk, mint a Sztálin Vasmű, az Inotai Alumínium-kombinát, 2 nagy vegyipari kombinát, 2 új villamosmotor-gyár stb. Ezeknek az új létesítményeknek a megvalósítása, az ötéves tervben előírt számos üzembővítés, rekonstrukció végrehajtása, nagyban hozzájárul első ötéves tervünk sikeres teljesítéséhez, biztosítja a termelés és a termelékenység előírt nagyütemű emelkedését.

A beruházási statisztika legfontosabb feladata ezért az új termelőkapacitások üzembehelyezési terve teljesítésének ellenőrzése. Ahhoz, hogy a beruházási statisztika ezt a feladatot maradéktalanul végre tudja hajtani, pontosan, gyorsan, a valóságnak megfelelően vegye számba az üzembehelyezett létesítményeket, elsősorban tisztázni kell az üzembehelyezett létesítmények fogalmát. Annak a kérdésnek az eldöntésére van tehát szükség: mit értünk a beruházás üzembehelyezésén, vagy más szavakkal, mikor tekintünk egy beruházást üzembehelyezettnek.

Az alábbiakban a beruházás-statisztikának ezzel a kérdésével kívánunk foglalkozni, különös tekintettel az ipari beruházások kérdésére.

II.

A Statisztikai Hivatalnak a havi beruházás-statisztikai kérdőívek kitöltéséhez adott utasítása az üzembehelyezett beruházások fogalmát a következőképpen határozza meg:

„Üzembehelyezettnek általában azt a beruházást kell tekinteni, amelynek műszaki átadás-átvétele a beruházás befejezése után megtörtént és amelyet az eredeti rendeltetési célnak megfelelően a termelés (teljesítés) szolgálatába állítottak (üzemeltetnek, ill. használnak).“

A termelés (teljesítés) szolgálatába állítottak, következésképpen üzembehelyezettnek kell tekinteni — az utasítás szerint — az üzem zavar-talan működését biztosító tartalékolás céljából raklár-ra leszállított beruházásokat is.

Az üzembehelyezett beruházások fenti fogalmi meghatározása alapján ahhoz, hogy a beruházás üzembehelyezettnek legyen tekinthető, féléreérhetetlenül az alábbi előfeltételek megvalósulása szükséges:

1. a beruházás műszakilag befejezett (elkészült) legyen, tehát
2. a beruházás műszaki átadás-átvétele megtörténjék;
3. a beruházást a termelés (teljesítés) szolgálatába ténylegesen beállítsák (üzemeltessék, használják); — mégpedig
4. az eredeti rendeltetési célnak megfelelően.

Amennyiben ezek az előfeltételek — a *beruházás egészére vonatkozóan* — egyidőben, vagy egész rövid (néhány napos) időeltolódással megvalósulnak, az üzembehelyezett beruházás fenti fogalmi meghatározása minden kétséget kizáróan helyesnek tekinthető. Alkalmazásával ugyanis

a) termelő jellegű új létesítmény (pl. egy új gyár) esetén üzembehelyezés csak akkor jelentkezik, ha a beruházás valamennyi eleme megvalósult, azokat rendeltetésszerűen használatba vették, a beruházás a népgazdaság részére már terméket ad (a gyár termel);

b) fogalmi és kommunális beruházás esetén pedig akkor, ha pl. a létesített új utakon, vasúton a közlekedés megindult, a lakásokba beköltöztek, rendelőintézetekben, kórházakban a dolgozók gyógykezelése megkezdődött stb.

Fenti előfeltételek — a *beruházás egészére vonatkozóan* — azonban igen kevés kivételtől eltekintve általában nem valósulnak meg egyszerre. Ezért az idézett beruházás-statisztikai utasítás — a fentiekben felsorolt előfeltételek közül döntőnek a tényleges használatbavételt tekintve — az említett általános szabály alól néhány kivételt engedélyez.

Eszerint üzembehelyezettnek tekinthetők (és jelenthetők):

a) az olyan beruházások is, amelyek még nincsenek befejezve, és amelyeknek így teljes műszaki átadás-átvétele sem történt meg, — ha azokat az eredeti rendeltetési célnak megfelelően már üzemeltetik, ill. használják;

b) az ideiglenesen, vagy véglegesen — előreláthatóan egy évnél húzamosabb ideig — nem eredeti rendeltetési céljuknak megfelelően üzembehelyezett, ill. használatbavett beruházások (pl. ha lakóházat irodahelyiség céljára vesznek használatba).

Az a) pontban foglaltakra a következőkben még visszatérünk. A b) pontban foglaltakkal kapcsolatban a következőket kell megjegyeznünk:

Minthogy az üzembehelyezett beruházások statisztikai számbavételének alapvető feladatként arra a kérdésre kell pontos választ adnia, hogy a népgazdaság állóalapjai meghatározott vonatkozásban *ténylegesen* milyen létesítményekkel bővültek, (pl. hány lakással lett több) — a b) pontban foglalt megoldás helyeselhet. Véleményünk szerint azonban a rendeltetési céljuknak megfelelően üzembehelyezett beruházásoktól elkülönítetten is nyilván kell tartani az ilyen beruházásokat, s okvetlenül figyelemmel kell kísérni, hogy mikor történik meg az eredeti rendeltetési célnak megfelelő használatbavétel.

A számbavétel technikai nehézségeire való tekintettel az utasítás az előbbiekben közölt általános szabály alól további két kivételt tesz.

Ezek szerint a fentiekben kívül üzembehelyezettnek tekinthetők és jelenthetők:

c) már befejezésük és átadásuk után az olyan beruházások, amelyeket az adatszolgáltató a műszaki átadás után figyelemmel kísérni nem tud, pl. lakások, mezőgazdasági gépek stb.;

d) azok az elkészült vagy leszállított beruházások, amelyeknek tényleges használatbavétele a jelentésre kötelezett vállalatnál (szervnél) volt tervbevétel, ha azt felsőbb hatóság rendeletére ideiglenesen, vagy véglegesen más vállalathoz irányították át.

A d) pontban foglalt kitétel, véleményünk szerint nem helyes. Amennyiben az eredeti rendeltetésnek megfelelő tényleges használatbavételt tekintjük az üzembehelyezett beruházások meghatározásánál döntő kritériumnak, helyesebb lenne (és meg is valósítható) a más vállalathoz átirányított beruházásokat a továbbiakban annál a vállalatnál megfigyelni, ahová az átirányítás történt. Így mód nyílik arra, hogy az eredeti rendeltetési célnak megfelelő használatbavétel megkezdésének időpontjában vegyük számba üzembehelyezettként a beruházást.

A tervező- és kutatómunkákat, valamint a járulékos költségeket — az utasítás szerint — a vonatkozó beruházás üzembehelyezésénél kell üzembehelyezettnek tekinteni.

III.

1952 első kilenc hónapjában üzembehelyezett beruházások statisztikai számbavételénél a Statisztikai Hivatal az eddigiek során ismertetett utasítástól eltérően olyan utasítást ad ki, amely lerögzíti, hogy a beruházás üzembehelyezéséről csupán a beruházási cél egészének, vagy egy részének megvalósulása esetén lehet szó.

Az üzembehelyezett beruházások fogalmának általános meghatározásakor az új utasítás az egyedül helyes kiindulópontból, a beruházási cél megvalósulásából indul ki.

Az utasítás rendelkezésének megfelelően pl. egy gyár létesítése esetén üzembehelyezés mindaddig nem jelentkezhet, amíg a gyár (vagy egyes önállóan üzemeltethető részlegének) üzemszerű működtetése meg nem indult, mindaddig tehát, amíg az új létesítmény a népgazdaság részére terméket nem ad. Hasonlóképpen forgalmi jellegű beruházások esetén üzembehelyezés csak akkor jelentkezhet, ha az új létesítményben pl. az árusítás megkezdődött, kommunális jellegű beruházás esetén pl. rendelőintézetnél a dolgozók gyógykezelése megkezdődött.

Fentiek szerint üzembehelyezettnek általában azt a beruházást kell tekinteni, amelynek műszaki átadás-átvétele a beruházás befejezése után megtörtént és amelynek (a teljes beruházási tervfeladat szerinti) rendeltetészerű használatbavételével a beruházási cél egészben, vagy részben megvalósult.

Abban a gyakran előforduló esetben, amikor az üzembehelyezés a beruházás teljes befejezését (átadás-átvételt) megelőzi, az előző bekezdésben említett előfeltételektől el lehet tekintenünk.

Az üzembehelyezett beruházások általános fogalmi meghatározásában azonban a fenti kitételek alkalmazását okvetlenül szükségesnek tartjuk. Rendkívül fontos népgazdasági érdek fűződik ugyanis ahhoz, hogy csak műszakilag befejezettnek (elkészültnek) tekinthető teljes (komplett) beruházási létesítményeket helyezzenek üzembe, mert — mint ismeretes — a végleges átadás elhúzódása jelentősen növeli a beruházás megvalósítási költségeit. Erre a Beruházási Szabályzat is utal akkor, midőn kimondja, hogy a részleges átadással járó költségeket a kivitelező jogosult költségkülönbözetként elszámolni.

Véleményünk szerint ezért a befejezést (teljes műszaki átadás-átvételt) megelőzően üzembehelyezett beruházásokat az előbbi általános szabály szerint üzembehelyezettnek minősíthető beruházásoktól elkülönítetten kell számbavenni. (Ézáltal elkerülhetővé válik egyes beruházások üzembehelyezésének többszöri számbavétele is.)

Önálló, új, termelőjellegű létesítmények beruházása esetén az új meghatározás szerint üzembehelyezés tehát csak akkor jelentkezhet, ha a létesítmény a népgazdaság részére — termelési terv alapján — már terméket ad, tehát ha a népgazdaság termelőkapacitása a beruházás megvalósításával már bővült. Pl. egy vegyipari gyár termelőjellegű beruházásai csak akkor tekinthetők üzembehelyezettnek, ha az új gyárban már megindult a vegyi-anyag üzemzerű termelése.

Ez annyit jelent, hogy termelőjellegű beruházás akkor tekinthető üzembehelyezettnek, ha a létesítmény összes gépeinek, berendezéseinek és az ezek használatát biztosító építményeknek a beruházási egység tervfeladat szerinti céljának megfelelő üzemzerű működtetése megkezdődött.

Fenti fogalmi meghatározás szerint a próbaüzemeltetés tehát nem tekinthető üzembehelyezésnek.

*

Ha az előbbieken említett négy előfeltétel egyidőben (vagy kis időeltolódással) meglévő együttes megvalósítását tételezzük fel — az üzembehelyezett beruházásoknak a fentiekben közölt új fogalmi meghatározása nem mond sok újat. Jelentősége nem annyira az ilyen (aránylag igen ritka) esetben van, hanem éppen a nap mint nap előforduló olyan esetekben, amikor az egész beruházás nem egyidőben készül el, amikor az egész beruházást nem egyidőben veszik használatba, vagy (ami nem teljesen ugyanezt jelenti), amikor nem az egész beruházást, hanem annak csak egy részét állítják a termelés (teljesítés) szolgálatába.

A probléma tehát két síkon jelentkezik, s az utasításnak is mindkét esetre külön-külön kell kitérnie.

Az első eset az, amikor a beruházás egy részének használatbavételével a beruházási cél egyrésze megvalósul; pl. ha egy 100 000 orsós fonóda létesítése során 50 000 orsó (a beruházás egyrésze) munkája beindul. A beruházási cél egyrésze ebben az esetben tehát megvalósult, minthogy a beruházási cél szerinti 100 000 orsós fonóda kapacitásbővülés egyrésze (50%-a) belepelt a termelésbe.

A második eset az, amikor a beruházás egy részének használatbavételével a beruházási cél még részben sem valósul meg; pl. ha az előbb említett fonóda létesítése során a járulékos beruházások (pl. javítóműhely, elektromos vezetékek, transzformátorház, iparvágány stb.) megvalósulnak és azokat rendelkezésszerűen használatba veszik.

Az eddigi utasítások e két esetet nem különböztették meg egymástól. „Üzembehelyezett beruházásnak tekintendő — a régi utasítás szerint — ha a beruházás (értsd: az egész beruházás) ugyan befejezve még nincs, de annak *egy részét* a műszaki teljesítés után *eredeti rendeltetési céljának* megfelelően már üzembehelyezték, ill. használatba vették.“

*

És éppen itt, a két síkon jelentkező probléma megoldásánál lép előtérbe az üzembehelyezett beruházások általános fogalmi meghatározása új szövegezésének jelentősége.

Az üzembehelyezés fogalmának meghatározásánál — az általános fogalmi meghatározás szellemében — az alapvető szempontnak mindkét esetben annak kell lennie, hogy üzembehelyezett beruházás csak akkor jelentkezzék, ha a létesítmény egészenek, vagy egy részének *tervcél szerinti* üzemeltetésével a beruházási cél egésze, vagy egy része megvalósult.

Amennyiben a beruházás *egy részét a tervcélnek megfelelően az első eset szerint vették használatba*, a beruházás használatbavett része — üzembehelyezettnek tekintendő, minthogy a használatba vett rész üzemszerű működtetésével az *alapberuházás tervfeladat szerinti célja* (a beruházási cél egyrésze) *megvalósult*, a népgazdaság termelőkapacitása bővült.

Amennyiben azonban a beruházásnak olyan részét (részeit) veszik használatba (akár az eredeti rendeltetési célnak megfelelően is), amely(ek)nek használatbavételével *a beruházási cél nem valósul meg* (segédüzemek, járulékos beruházások) — *üzembehelyezés nem jelentkezik*.

Ebben a fogalmazásban „a tervcélnek megfelelő üzemeltetés“ kitétel érvényrejuttatása kizárja az olyan eseteket, mint ami pl. az Inotai Alumíniumkohó beruházásánál előfordult. Itt a beruházási cél megvalósulása előtt, a beruházás tervcéljának megfelelő üzemszerű működtetés beindítása előtt (az előtt tehát, hogy az új létesítmény a népgazdaság részére alumíniumot adott volna) üzembehelyezettnek jelentettek több elkészült, de nem a tervcélnek megfelelően üzemeltetett segédüzemet és egyéb megvalósult járulékos beruházásokat; pl. műhelyépületet, egyenirányító-épületet, kapcsolóház-épületet, transzformátor-javítóműhelyt, az ipari vízellátással és a tereprendezéssel kapcsolatos költségeket. Gépészeti és egyéb beruházások vonalán ugyancsak előfordult ez a hiányosság. A termelőmunka beindulása előtt több, mint 3 millió Ft értékű beruházást üzembehelyezettnek jelentett a vállalat — helytelenül, — azzal az indokolással, hogy ezek legnagyobb része már a kohó üzembehelyezése előtt is dolgozott, ugyanis az építkezési munkálatokat szolgálta ki. (Ilyen tételek voltak: egy 100 folyóméteres, ketős darúpálya, 70 tonnás emelőgép, 2 db. Diesel-motoros kompresszor, több daru és a villamos-berendezés.)

Ez a példa persze nem az utasítás hiányosságára, hanem az adatszolgáltató felületességére utal, minthogy ebben az esetben az utasítás által megkívánt „eredeti rendeltetési célnak“ megfelelő használatbavétel sem történt meg.

Gyakran előforduló, hasonló eset, hogy a termelőmunka megindulása előtt elkészült és ténylegesen az *eredeti* rendeltetésnek megfelelően használatba vett irodaépületeket, raktárákat, s egyéb épületeket jelentenek üzembehelyezettnek.

Ez a gyakorlat lényegileg megfelel a régi utasítás szellemének és éppen itt van az idézett utasítás legszembetűnőbb fogyatéka. Ugyanis, ha termelési kapacitást növelő beruházások esetén valamilyen értékben az adatszolgáltatók üzembehelyezést jelentenek, az irányító szervek joggal elvárhatják, hogy az valóban termelési kapacitásnövelést jelentsen, s mint ilyen, a népgazdaság részére a beruházás már terméket adjon. A példának felhozott létesítmények azonban a dolog természeténél fogva nem ezt jelentik.

Szükségesnek látszik a fentiek szerint az utasításnak olyan értelmű kiegészítése, amely szerint a termelőjellegű beruházás segédüzemei és a járulékos beruházások megvalósult értéke abban a mértékben és csak akkor tekinthetők üzembehelyezettnek, amilyen mértékben és amikor az alapberuházás tervfeladat szerinti céljának megfelelő rész — az eddig elmon-

dottak alapján — üzembhelyezettnek tekinthető. Ezek szerint tehát pl. az előbb említett fonóda 50%-os részüzembhelyezésénél a segédüzemek és a járulékos beruházások eddig használatbavett része megvalósult értékének 50%-át lehet üzembhelyezettnek tekinteni.

*

Különösen élesen jelentkeznek a fentiekben felvetett problémák a meglévő üzemek fejlesztését célzó beruházások esetében. A jelenlegi utasításnak az előbb említettekkel való kiegészítése azonban itt is nyilvánvalóvá teszi a kérdés helyes megoldásának az útját.

Az üzembhelyezés tényének meghatározásakor ugyanis a meglévő üzemek fejlesztését célzó beruházások esetén is minden esetben a beruházási célból, ill. annak megvalósításából kell kiindulnunk.

Ennek megfelelően

a) kapacitásnövelő üzembővítés esetén üzembhelyezés akkor jelentkezhet, ha az új üzembrészleg (bővítés) a népgazdaság részére már terméket ad;

b) kapacitásnövelést nem eredményező egyéb (minőségjavító, elavultságot, túlzásfúltságot megszüntető, önköltséget csökkentő, stb.) termelőjellegű beruházás esetén pedig akkor, ha a beruházás megvalósításával már az új módon való termelés megkezdődött (a beruházás célja megvalósult).

*

Foglalkoznunk kell még befejezésül a termelőjellegű egység számon kezelt, nem termelőjellegű (kommunális, szociális és kulturális) létesítmények üzembhelyezésének kérdésével.

Az üzembhelyezés tényének megállapítását az egység számon termelőjellegű beruházásainak üzembhelyezésétől függetlenül kell ezekre a létesítményekre meghatározoznunk. Ezeknél a beruházási létesítményeknél — függetlenül a termelőjellegű beruházások üzembhelyezésétől — üzembhelyezés akkor jelentkezhet, amikor a létesítmény rendeltetésszerű használatbavétele, az eredeti rendeltetési célnak megfelelően ténylegesen megtörtént.

Fentiekhez szükséges, hogy elhatároljuk, mely épületek (és építmények) tekintendők termelő-, és melyek nem termelőjellegűeknek. (A gépi és egyéb beruházások üzembhelyezése a megfelelő épületek, ill. építmények üzembhelyezésénél jelentkezik.)

Az épületek és építmények termelő és nem termelő csoportjainak meghatározására V. V. Anyiszimov és N. A. Kokovin „A községgazdaság statisztikája“ című munkájukban az alábbiakban rögzítik le a szovjet gyakorlatot:

„... a vállalatok könyvelési mérlegeinek összeállításánál, valamint az épületek és vállalatok leltári adatainak statisztikai összesítésénél az épületeket az alábbi csoportokra kell osztani:

I. Üzemi termelési épületek:

a) termelési műhelyek, villamostelegek, szivattyútelepek... kocsiszínek, garázsok...;

b) irodaépületek;

c) ...

d) egyéb épületek (tűzoltóraktár, színek stb.).

II. Nem termelési épületek:

a) lakóházak (ezek között közös lakások, barakok és átutazók részére fenntartott szállóhelyek);

b) kulturális és jóléti célokat szolgáló épületek (kórházak, iskolák, bölcsődék, óvodák, éttermek, üzemi fürdők, klubok, színházak);

c) egyéb épületek.¹

Fenti javaslat és a most közölt csoportosítás alapján tehát míg például egy vegyimű termelőjellegű irodaépülete üzembehelyezettnek csak akkor tekinthető, ha az új üzem már vegyianyagot termel (a beruházási cél megvalósult), addig a bölcsöde (nem termelőjellegű építmény) a termelés megkezdésének időpontjától függetlenül akkor, ha azt eredeti céljának megfelelően használatbavették.

*

Az üzembehelyezett beruházások új fogalmi meghatározásával kapcsolatban a fentiekben vázolt szempontok nem terjednek ki a kérdés minden részletére. Ezt nem is lehetne egy ilyen — a kérdést csak inkább általánosságban tárgyaló — cikk keretében elvégezni. Fenti szempontok azonban véleményünk szerint alkalmasak lehetnek arra, hogy megfelelő szakmai (végrehajtási) utasításokkal kiegészítve, a kérdés maradéktalan megoldásának alapját képezzék.

A Statisztikai Hivatal a fenti szempontokat tartalmazó utasítás-tervezetnek szakmai (végrehajtási) utasításokkal való kiegészítésén jelenleg már több minisztériumban dolgoznak. Éppen ezért — e munka minél eredményesebb végrehajtása érdekében — rendkívül jónak tartanánk, ha e cikk keretében felvetett kérdésekre vonatkozóan minél számosabban elmondanák észrevételeiket, további javaslataikat, s elősegítenék azt, hogy 1953-ban olyan beruházás-statisztika álljon mind az alsóbb, mind a felső vezetés rendelkezésére, amely a maga eszközeivel is jelentősen hozzájárul az ötéves terv maradéktalan végrehajtásához.

¹ V. V. Anyiszimov, N. A. Kokovin: A községgazdaság statisztikája. Statisztikai Kiadóvállalat, Budapest, 1951, 15. old.